

Розділ 5. Нагляд і контроль за виконанням кримінальних покарань. Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених

Законність - один з головних принципів діяльності держави (ст. 3 Конституції України). Для її забезпечення в процесі виконання кримінальних покарань здійснюється:

- 1) прокурорський нагляд;
- 2) відомчий контроль та перевірка виконання планових заходів;
- 3) контроль органів державної влади;
- 4) громадський контроль.

Прокурорський нагляд. Згідно з Законом України “Про прокуратуру” на цей орган покладається функція нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Предметом нагляду є додержання законності під час перебування осіб у місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, в установах, що виконують покарання або заходи примусового характеру, які призначаються судом, додержання встановленого кримінально-виконавчим законодавством порядку та умов тримання або відбування покарання особами в цих установах, їх прав і виконання ними своїх обов'язків. Така діяльність здійснюється Генеральним прокурором України і підлеглими йому прокурорами (ст. 22 КВК України). Зокрема, контролюється:

- 1) додержання законів про недоторканність особи, соціально-економічні, політичні, особисті права і свободи громадян, захист їх честі і гідності;
- 2) відповідність актів органів та установ, які виконують кримінальні покарання, вимогам Конституції України та чинним законам.

Перевірки проводяться за заявами та іншими повідомленнями про порушення законності, що вимагають прокурорського реагування, а за наявності підстав — також з власної ініціативи прокурора. Прокуратура не підміняє органи відомчого управління та контролю і не втручається в оперативну діяльність, якщо така діяльність не суперечить чинному законодавству.

При здійсненні прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів прокурор має право:

- 1) безперешкодно за посвідченням, що підтверджує займану посаду, входити в приміщення органів державної влади, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, підпорядкованості чи приналежності, до військових частин, установ без особливих перепусток, де такі запроваджено;
- 2) мати доступ до документів і матеріалів, необхідних для проведення перевірки, у тому числі за письмовою вимогою, і таких, що містять конфіденційну інформацію, письмово вимагати подання в прокуратуру для перевірки зазначених документів та матеріалів, видачі необхідних довідок;
- 3) вимагати для перевірки рішення, розпорядження, інструкції, накази та інші акти і документи, одержувати інформацію про стан законності і заходи щодо її забезпечення;
- 4) вимагати від керівників та колегіальних органів проведення перевірок, ревізій

діяльності підпорядкованих і підконтрольних установ, організацій та інших структур, а також виділення спеціалістів для проведення перевірок;

5) викликати посадових осіб і громадян, вимагати від них усних або письмових пояснень щодо порушень закону.

Для виявлення порушень закону прокурор або його заступник у межах своєї компетенції мають право:

- 1) у будь який час відвідувати місця тримання затриманих, попереднього ув'язнення, установи, де засуджені відбувають покарання, установи для примусового лікування і перевиховання, опитувати осіб, що там перебувають, знайомитись з документами, на підставі яких ці особи затримані, заарештовані, засуджені або до них застосовано заходи примусового характеру;
- 2) перевіряти законність наказів, розпоряджень і постанов адміністрації цих установ, зупиняти виконання таких актів, опротестовувати або скасовувати їх у разі невідповідності законодавству, вимагати від посадових осіб пояснень з приводу допущених порушень;
- 3) порушувати в установленому законом порядку кримінальну справу, дисциплінарне провадження або провадження про адміністративне правопорушення;
- 4) давати приписи про усунення очевидних порушень закону;
- 5) вносити подання до державних органів і посадовим особам про усунення порушень закону та умов, що їм сприяли;
- 6) звертатись до суду з заявою про захист прав і законних інтересів громадян, держави. Прокурор зобов'язаний негайно звільнити особу, яка незаконно перебуває в місцях утримання затриманих, попереднього ув'язнення, позбавлення волі або в установі для виконання заходів примусового характеру.

Постанови і вказівки прокурора щодо додержання встановлених законодавством порядку і умов тримання затриманих, заарештованих, засуджених до позбавлення волі та виконання інших покарань, а також осіб, до яких застосовано заходи примусового характеру, є обов'язковими. Вони виконуються невідкладно або в передбачені законом чи визначені прокурором терміни. Невиконання без поважних причин законних вимог прокурора тягне за собою передбачену законом відповідальність. Посадові особи і громадяни зобов'язані з'являтися за викликом прокурора і давати пояснення з обставин, які з'ясовуються прокурорською перевіркою.

Відомчий контроль. Стаття 23 КВК України встановлює, що за діяльністю органів і установ виконання покарань здійснюється відомчий контроль органами управління і посадовими особами Державного департаменту України з питань виконання покарань. Згідно з п.3 Положення про нього завданнями Департаменту є:

- забезпечення додержання вимог законодавства в органах і установах виконання покарань;
- запобігання злочинам, дисциплінарним проступкам з боку засуджених до позбавлення волі та щодо них, їх припинення та виявлення і розкриття злочинів, вчинених в органах і установах виконання покарань, проведення дізнання в справах про ці злочини, здійснення оперативно-розшукової діяльності;
- правовий і соціальний захист осіб рядового і начальницького складу, працівників кримінально-виконавчої системи.

Департамент відповідно до покладених на нього завдань:

- 1) контролює виконання актів законодавства з питань, що належать до його

компетенції, вироків, постанов і ухвал судів, забезпечує розподіл та тримання засуджених до позбавлення волі та осіб, взятих під варту;

2) організовує і контролює оперативно-розшукову діяльність, налагоджує взаємодію з відповідними підрозділами державних органів, які проводять таку діяльність;

3) використовує банки даних оперативно-довідкової, розшукової, статистичної та іншої інформації, здійснює довідково-інформаційне обслуговування органів і установ виконання покарань, заінтересованих Державних органів;

4) здійснює медичний контроль за станом здоров'я засуджених до позбавлення волі, осіб, взятих під варту, і осіб, яких тримають у лікувально-трудовах профілакторіях.

Громадський контроль. Згідно зі ст.25 КВК України при виконавчих Комітетах міських (за винятком міст районного значення) рад, місцевих Держадміністраціях створюються спостережні комісії, їх основним завданням є організація громадського контролю за дотриманням прав і законних інтересів засуджених та осіб, звільнених від відбування покарання.

Задля цього спостережні комісії:

1) погоджують постанови і подання, які приймаються і вносяться установами виконання покарань, щодо:

- зміни умов тримання засуджених у межах однієї кримінально-виконавчої установи закритого типу (далі - колонія) або у зв'язку з переведенням їх до колонії іншого рівня безпеки;

- надання дозволу на проживання за межами полонії засудженим жінкам на час звільнення від роботи у зв'язку з вагітністю і пологами, а також до досягнення дитиною трирічного віку та скасування цього дозволу;

2) на підставі інформації органів і установ виконання покарань ведуть облік осіб, умовно-достроково звільнених від відбування покарання, організовують громадський контроль за поведінкою цих осіб за місцем їх роботи (навчання) і проживання протягом невідбутої частини покарання.

Згідно зі ст. 1 Закону України "Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх" здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед неповнолітніх покладається на служби у справах неповнолітніх обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад. Окрім іншого, їх завданням є здійснення контролю за умовами утримання і виховання неповнолітніх у спеціальних установах для неповнолітніх. Для цього служби у справах неповнолітніх мають право:

- перевіряти умови утримання і виховання осіб, які не досягли повноліття, у спеціальних установах;

- приймати з питань, віднесених до їх компетенції, рішення, які є обов'язковими для виконання органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, посадовими особами і громадянами;

- звертатися у разі порушення прав та інтересів неповнолітніх, а також з питань працевлаштування, надання їм іншої допомоги до відповідних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності.

Згідно із законодавством засоби масової інформації України мають право висвітлювати усі аспекти діяльності органів державної влади, в тому числі і тих, які виконують

кримінальні покарання. Органи державної влади зобов'язані надавати їм відомості про свою діяльність через відповідні інформаційні служби, забезпечувати журналістам вільний доступ до неї, не чинити на них будь-якого тиску і не втручатися в їх робочий процес. Засоби масової інформації можуть проводити власне розслідування і аналіз діяльності органів державної влади, їх посадових осіб, давати їй оцінку, коментувати. Згідно зі ст. 24 КВК України представники засобів масової інформації можуть відвідувати установи виконання покарань за спеціальним дозволом адміністрації цих установ або органів управління зазначеними установами.

Контроль органів державної влади та місцевого самоврядування. За забезпеченням прав громадян при виконанні кримінальних покарань здійснюється контроль вищих органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Президент України є гарантом забезпечення прав і свобод особи і громадянина (ст. 102 Конституції України). Кабінет Міністрів України вживає заходів з забезпечення прав і свобод людини і громадянина (ст. 116 Конституції України). Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина в процесі виконання покарань на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (ст. 1 Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини").

Органи місцевого самоврядування здійснюють контроль виконання покарання на відповідній території самостійно або через свої органи (спостережні комісії та служби у справах неповнолітніх обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад).

Згідно зі ст. 24 КВК України для здійснення контролю без спеціального дозволу відвідувати установи виконання покарань мають право:

- Президент України; Прем'єр-міністр України;
- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим, голови місцевих державних адміністрацій, на території яких вони розташовані;
- народні депутати України, а також депутати, уповноважені на це Верховною Радою Автономної Республіки Крим, місцевими радами;
- сільський, селищний, міський голова — на території відповідної місцевої ради.